

ЗА ОСНОВАНИЯТА НА АНТРОПОЛОГИЧНАТА МЕТАФИЗИКА
НА ИСТОРИЯТА НА АСЕН ИГНАТОВ

Георги Белогашев

ON THE FOUNDATIONS OF ASEN IGNATOV'S ANTHROPOLOGICAL
METAPHYSICS OF HISTORY

Georgi Belogashev

Abstract: The article aims to reveal Asen Ignatov's conceptual foundations for developing a renewed theory within the philosophy of history. The basis of this uniquely constructed doctrine is the specific anthropological discourse interpreted in a metaphysical perspective. This original anthropological philosophy of history is a system of ideas that provides new heuristic possibilities, both in the field of philosophical and historical knowledge and in the field of social science in general. Its significance lies in the real specific turn to the metaphysical foundations of history and in a return to the strong metaphysical tradition in philosophy, which Ignatov considers extremely important for the philosophy of history.

Keywords: Asen Ignatov; philosophy of history; anthropological discourse; metaphysical perspective; philosophical and historical knowledge.

В края на 80-те години на XX век научният статут на философия на историята е поставен под въпрос от теоретични критики, предимно с негативна окраска, идващи от различни концептуални научни и философски течения. В същото време в световната обществено-политическа атмосфера протичат знаменателни събития, които в дълбочина изменят и всички други области на човешкото съществуване. Във връзка с това фактическо състояние на социалната действителност Асен Игнатов еднозначно заявява, че тъкмо в такива моменти е наложително философското осъзнаване на историята (Игнатов 1999: 15). Именно това поставя началото на автентично теоретично търсене, чрез което българският философ разяснява природата на философия на историята и нейното място както в сферата на философското и научното познание, така и във възможностите за въвеждане на това знание в практическия живот на хората.

Настоящото изследване е продиктувано от стремеж за разкриване на концептуалните основания на Игнатов за разработване на една обновена теория в рамките на философия на историята. Фундамент на това самобитно изградено учение е специфичният антропологичен дискурс, интерпретиран в метафизически ракурс. Важността на този въпрос българският философ вижда в следствията от нейното положение и значение в науките, особено за онези, които изследват социалната действителност с конкретните умонастроения и ориентираност, както и последствията

от тях. Реалният теоретичен отговор на поставеното питане той търси посредством специфичен обрат към метафизическите основания на историята и възвръщане към силната метафизическа традиция във философията.

Не е случайно заявлението, че се чувства свързан с всички големи философи на историята от миналото (Игнатов 1999: 18) и че определя своята работа като „метафизически труд“ (Игнатов 1999: 47). Но независимо от декларираната концептуална принадлежност, той прави изрична уговорка за съгласие с метафизическия подход във философското мислене и в ученията на метафизическите авторитети, единствено в пункта за твърдото утвърждаване на чисто философска методология по отношение човешкото незнание за събитията и фактите от историята.

По тази причина Игнатов още в началото изрично подчертава, че изследването му носи характер на философско-историческа теория (Игнатов 1999: 17), която да реабилитира метафизичния подход при експликация на човешката обществена история. Стимулиращ фактор за подобно заявление се явява неговата убеденост, че времето на неподвижните, догматични системи с основание е отминало (Игнатов 1999: 46). Той счита, че метафизическата философия на историята се нуждае от ново решение, което да преодолее недостатъците на обичайните концепции за този клон на философското познание. Едновременно с това предлаганата нова парадигма извежда метафизическата философия на историята от задънената улица, в която я вкарва чисто практико-емпиристката методология за тълкуване и обяснение на социално-историческата действителност. Характерните белези на новото решение българският философ свързва с понятието отворена система (Игнатов 1999, 19, 46), което съдържателно разкрива метафизическите основания на историята в онтологичен аспект.

Най-същественото във възприемането от Игнатов на философията на историята като открита система е, че тя притежава специфична архитектоника, която позволява преконфигуриране на база усвояване на нови съставни части. Тези съставни части не са дедуктивно извлечени и не са някакви спекулативно формирани образувания, а са констатирани и възприети посредством определяне на същностите на философия на историята. Неговата имплицитна идея е да се разкрият закономерностите и релациите, които определят чертите на историята като такава както в диахронен и синхронни ракурси, така и в бъдещ план. Съществени характеристики при това се явяват по-обширният обхват на нейните анализите и възможността за по-висока степен на теоретична пластичност в тях.

С изказването си Игнатов едновременно посочва предмета на разработваната от него метафизическа философия на историята – същностите */Essentialien/*, които са *равностойни* (курсив на А. И. – м. бел.), както имплицитно отрича и последователността, обявявайки я за целесъобразно обоснована, но практически условна (Игнатов 1999: 46–47). Според него така необходимият широко диапазонен обхват, метафизическата философия на историята може да се постигне само ако новоизработеният и възприет знаниев образец акцентира върху фундаменталния елемент за самото обществено-историческо развитие – човекът. Игнатов е убеден, че философия на историята трябва да придобие антропологическа визия, тъй като само при такава изходна точка може да се достигне и непротиворечиво разкрият метафизическите основания за нейния облик и същностни черти. С други думи, той декларира намерението и създаването на *една антропологическа метафизика на историята* (курсив на А. И. – м. бел.) (Игнатов 1999, 19), втъкана в неговата теоретична концепция.

Игнатов отстоява позицията, че тази нова теория, посредством критически анализ, отстранява многопластовата субективност в познанието както в чисто исторически аспект, така и по отношение на философското знание в неговата цялостност. По този начин българският мислител още тук, както и на много други места в своите работи – напр. (Игнатов 1998, 50), задава своя иманентен стремеж към отхвърляне строгата детерминистична интерпретация при философския анализ на всички явления в историята на социалната действителност. Редица изследователи на творчеството му – (Богомилова 2015, 33); (Богомилова 2020: notabene-bg.org); (Димитрова 2019, 175); (Цацов 1996, 148) и други, констатира тази негова нагласа.

Игнатов убедено стои на позицията, че разбирана като отворена система философия на историята не може да се определя като концептуална теория изчерпала своите възможности за постигане на нови иновативни и евристични полета, и следователно еднозначно може да се настоява за нейната актуалност (Игнатов 1999: 47). Основанието за заявяване на подобен стремеж той намира в перманентното настояване от някои научни направления за загубата на позиции от страна на философия на историята, основана върху метафизическа методология, и слетяващото от това недоверие към познанието, предоставено от нея. Достига се дотам, че философия на историята, която е развивана в сферата на метафизическата традиция, е обявявана дори за мъртъв клон на самото философско познание (Игнатов 1999: 17). Тенденцията за посоченото низвергване на метафизическата философия на историята българският мислител вижда едновременно в утвърждаването, напр. в позицията на Карл Попър, която носи солиден антиисторичен импулс, понеже той възприема спекулативната метафизика за изцяло статично научно мислене (Popper 1964, 152), както и в схващанията на постмодернистичните философи и други философски направления от XX век.

Игнатов резонно насочва вниманието към схващанията на Попър. Австрийско-британският учен отстоява позицията, че изследователският подход на историцизма, както той нарича философия на историята, смесва закони и тенденции. Специфичната нагласа на Попър неведнъж се констатира от учени, които изследват посочената проблематика (Апостолов 2000: 65). Попър утвърждава, че това преплитане е основната грешка (Popper 1964: 128) на историцизма. Според Попър недоразумението се дължи на факта, че не се отчита зависимостта на обществените закони от изходните условия в социално-историческата действителност. Същото се отнася и за едностранчивостта в интерпретациите, които се правят, без да се съобразява възможността за множественост на тълкуванията (Popper 1964: 151), както и в начина за редукция на социалните закономерности. Британският философ обявява за чиста митология (Popper 1964: 160) убедеността на историцизма, че обществено-историческото изменение може да се предскаже и непосредствено да се усети и осъзнае.

По-крайно научно становище към философия на историята се констатира в позицията на постмодернистичната философия, която до голяма степен е центрирана върху проблема за другостта, разглеждайки двата аспекта на философията: външен и вътрешен взаимосвързано като решение на разрива между тях (Батулева 2000, 74), и да дава обяснения на онова, което ни заобикаля. Оттук идва и антисистемността на постмодерната философия и мислене. Показателно в това отношение е изказването на Луи Алтюсер, че структуралистката идеология поставя край на всеки историцизъм (Алтюсер 2013: 213), т.е. прекратява се търсенето на базовите закономерности и тенденции на обществено-историческото развитие. Подобни отрицателни нагласи се откриват и при други постмодернистични автори, например Жак Дерида. Устойчивата тенденция за подобно враждебно отношение и порицание на историцизма като определящ мотив у Дерида се установява от Дайске Камей (Камей 2022), който отбелязва, че за френския мислител тази настоятелна негативна критика е мотивационен двигател в неговите ключови разработки и главно в онези, които са направени през 1967 г.

Тази унищожителна комбинация за философия на историята, която използва метафизически подход, според Игнатов, извежда до *бездуховността на епохата* (курсив на А. И. – м. бел.) с присъщата за нея *материалистично-редукционалистка тенденция във всички области* (курсив на А. И. – м. бел.) и залитане към опортюнистка политическа релативност, чийто крайно негативен резултат е *тенденцията да се заличи разликата между изкуство и кич* (курсив на А. И. – м. бел.) (Игнатов 1999: 18). Освен това посочената наклонност отвежда до утвърждаване на особен вид духовно опощяване на света, и следователно до свеждане на висшите форми на човешките идеи до посредствени идеологизирани и политизирани съдържания на мисленето, не рядко обслужващи конкретни моментни частни интереси на тесни капсулирани обществени формирания.

При изложението на теоретичния конструкт на своето учение Игнатов изхожда от стремежа за разяснение иманентната същина на метафизическата философия на историята. Тръгвайки

от вече установените философски, теологични и чисто научни ракурси, той експлицира нейното съотнасяне както със самата философия, така и с историята. Един от вариантите за разрешение на въпросите около природата на философия на историята тя да се определи като особен вид „приложна“ философия (Игнатов 1999: 31), и следователно нейната връзка с философията може да се изложи с отношението „род-вид“. Взаимовръзката позволява вярно експлициране на нейната специфична вътрешна организация, притежаваща характерни белези. Подобно дефиниране поставя философия на историята в средишно положение между философия и история. Следствие от това е, че философия на историята не би могла да претендира за пълната възможност точно да указва метафизическите закономерности на социалната действителност.

Друго възможно обяснение за същността на философия на историята Игнатов намира във вече формираната нейна интерпретация като елемент от самата философия. Следователно историята би трябвало да се разбира като част от самото цялостно битие под формата на ставащо такова, което да се е развило при неговото саморазгръщане. С други думи историята и историчността е характерна за битието изобщо (Игнатов 1999: 32). На българския мислител допада идеята на Мартин Хайдегер за неразривната взаимовръзка между светоисторичното (Хайдегер 2005: 290) и Бъденето-на (Хайдегер 2005: 14), като под термина „Dasein“ германският философ разбира самите хора, или „да бъдеш-в-света“, в смисъл, че е неотделимо от света и винаги е в света (Игнатов 1971, 66), както българският учен интерпретира понятието.

За Хайдегер постановката, че субстанцията на човека е екзистенцията (Хайдегер 2005: 166), разкрива сложната симбиоза между различните модификации на битието. С понятието „Dasein“ той назовава Аз-а, който е само дотолкова, доколкото е социален и светски, и отхвърля исканията за доказателства за външната реалност, защото Dasein не е самостоятелна субстанция, независима от света, а вместо това е „битие-в-света“ (McMullin 2013: 15). Питър Уорник заявява ясното подчертаване от страна на Хайдегер, че ако искаме да постигнем това, което се нарича автентично определяне на историческия характер на историята на битието, ние трябва да обърнем внимание на начина, по който битието се случва в неговата пълна уникалност (Warnek 2014: 155–156). За Хайдегер специфичното движение, в което Dasein се простира и разтяга, се нарича „историзация“, както отбелязва Стивън Мълхол, а разкриването на нейната структура, както и на екзистенциално-темпоралните условия на нейната възможност означава постигане на онтологично разбиране на историчността (Mulhall 2013: 182) и на човека като исторично същество.

Подобна теза позволява на Хайдегер, при развиване на неговите собствени схващания да очертае онтологичния генезис на историознанието като наука и по този начин да отличи неговата природа от историчността на Бъденето-ето-на (Хайдегер 2005: 297), т.е. на Dasein, което характеризира специфичния начин на съществуване. Това по своята същина е отликата на обективното време от временността на индивида (Davis 2014: 8); (Stapleton 2014: 45) и е специфичен антропологично-екзистенциален обрат (Демин 2013: 149–150) под формата на връзката между Dasein и Sein (Sheehan 2014: 82) във философията на Хайдегер.

Всички посочени специфики на концептуалната архитектура на учението на Хайдегер точно са уловени от Игнатов. В своите ранни произведения той подчертава солидния статут, и следващото от това влияние на схващанията на Хайдегер (Игнатов 1963: 117; Игнатов 1971: 65). Българският мислител внимателно излага и обсъжда Хайдегеровата теория и въпреки възможните критики личи значителната доза интерес към тези философски разработки. Основанието би могло да се търси във вярното проникване на Игнатов в теорията на Хайдегер. За Хайдегер онтологическата загадка (въпросът за смисъла на битието) не може да бъде разгадана, ако не се тръгне от едно такова „съществуващо“, което има като своя характеристика разбирането на битието, подчертава Игнатов. Човек, наричан Dasein, е единственото „съществуващо“, при което проблемата за битието е съставка на самото му битие. На свой ред, самото битие, към което Dasein може да се отнася така или иначе и винаги някак се отнася, ние наричаме екзистенция (Игнатов 1963: 117). Идеята на Хайдегер смислово е дешифрирана от Игнатов, че понеже човекът като автентична битийна същност може да има съзнание за самото битие, и в неговите рамки да избере какво да бъде,

или пък да не бъде. За Хайдегер, подчертава Игнатов, самата онтология, изследването на битието е модус на битието на Dasein, като автентичността е в факта, че това биващо в своето битие се отнася към самото това битие, и едновременно с това има самото отношение на битието, т.е. то разбира себе си в своето битие по този или онзи начин и с една или друга определеност (Игнатов 1971: 65–66) чрез интенция към заобикалящото го.

Игнатов критично отбелязва, че у Хайдегер битието се превръща в загадъчен хикс, за който всъщност не може да се говори на друг език – освен на езика на неразбираемите и тъмни метафори, понеже изразява тоталния субективизъм на монополистическата буржоазия, че зависимостта на действителността от нашето „аз“ може да се схване като невъзможност на съществуването ѝ без съществуването на онтологическите структури на съзнанието, че разтваря битието в онтологическата структура на възможностите му за самоопределение и самопреживяване (Игнатов 1971: 73–74). С известни уговорки в тях се посочва, че отгук за Хайдегер историята произтича от онтологическата структура на индивида, от неговата незавършеност и насоченост към смъртта, от неговата „захвърленост“, идваща от неговата „временност“, която е „хоризонт“ на битието, негов „смисъл“ („временността“ няма нищо общо с вулгарното време и, за разлика от него, в нея миналото, настоящето и бъдещето, наречени „екстази“ на битието, не са в отношение „пред-след“, а са слети, макар че все пак доминира бъдещето) (Игнатов 1963: 124), понеже битието е локализирано в цялостната духовна активност на човека (Игнатов 1971: 74). Тезата за началото на историята от онтологическата структура на индивида, разбира се, при Игнатов интерпретирана в антропологичен ракурс, впоследствие има важно значение в концептуалната структура на неговата философия на историята.

По тази причина позоваването на Хайдегер не е случайност, понеже Игнатов има особен афинитет към неговото творчество (Димитрова 2022: 215). Българският философ перманентно изследва и се занимава с трудовете на немския философ (Богомилова 2020; Dimitrova 2020: 2; Знеполски 2016: 434). Това става едновременно заради неговата насоченост към хуманитарно-антропологическата проблематика, от която между 60-те и 70-те години на XX век е силно заинтригуван, както и от постановките в учението на Хайдегер, които му служат за развиване на собствена антропологически поставена философия на историята.

Изследователи неслучайно отбелязват, че Игнатов през 1979 г. защитава в Германия докторат на тема „Heidegger und die philosophische Anthropologie: eine Untersuchungen über die anthropologische Dimension des Heideggerschen Denkens“ („Хайдегер и философската антропология: изследване върху антропологичното измерение на Хайдегеровата мисъл“) (Димитрова 2019: 176; Димитрова 2022: 210; Стаматов 2004: 118; Цацов 1996: 146), което сочи този засилен интерес от страна на българския философ към определени аспекти в теорията на неговия немски колега. Доказателство за приведеното е написаното от Ивайло Знеполски, който отбелязва, че по собствените думи на Игнатов неговата заинтересуваност към Хайдегер идва най-вече от ориентацията към проблемите на човека (Знеполски 2016: 370) през онтологичен ракурс. Този интерес става едно от основанията за първи път на българска философска почва (Богомилова 2014: 84) да се коментират въпроси, които са неразривно свързани с посочената проблематика.

Приведените констатации на многообразието от учени, проучвали творчеството на Хайдегер, независимо от времето отстояние, представят базисните негови линии. Те вярно са разбрани от Игнатов и имплицитно сочат неговите основания да проявява силен и постоянен научноизследователски интерес към идеите на германския философ. Анализирайки посочените постановки, Игнатов констатира, че отвеждат до заключението, че най-вече историята на духа, респективно културата, би могла да се възприема за идентична с историята на самото битие (Игнатов 1999: 33). Но Игнатов изрично подчертава, че независимо от това не разбира философия на историята като атрибут на битието като такава и не е съгласен на нея да се гледа по този начин. Това фактическо положение съответства на неговия замисъл философия на историята да се разработва като антропологическа философия на историята, и е силен аргумент за изграждане на именно такава философска теория.

Следващата стъпка от своя анализ Игнатов насочва към експликация на очертаванията, в които се открива философия на историята в самата философия. За него подобно очертаване е с особена важност, защото позволява определяне на нейния предмет. Това, от своя страна, предоставя възможност за представяне на отделни питання, които са свързани с обхвата на нейното познание. Българският философ стои на позицията, че обичайно философия на историята се определя като идеалистическа, материалистическа и спиритуалистична (Игнатов 1999: 63). Посочените интерпретативни дефиниции той обобщава и разделя на формална и материална философия на историята.

По-пунктуалният анализ сочи, според позицията на Игнатов, формалната философия на историята като занимаваща се с общите принципи и потенци на историческия процес. Тя е валидна за някакво възможно, но реално неслучило се протичане на историята (Игнатов 1999: 34), като стремежът е по този начин да се позволи абстрактно изследване на самата нея. От своя страна, материалната философия на историята проучва и доставя познание за едно действително практическо протичане на историческите събития (Игнатов 1999: 34), и следователно предоставя познание относно факти от историческия процес. Отликата на практика позволява определяне на още една същностна характеристика на начина на съществуване и научно прилагане на философия на историята – използването на детерминистичния метод. Игнатов заключава, че материалната философия на историята ползва детерминистичния научен подход, докато формалната философия на историята е несъвместима с него.

Разграничението между материална философия на историята и формална философия на историята Игнатов разширява, като проучва различни теории, разработвани в тази насока. Неговото търсене констатира невъзможност двата типа философия на историята да съществуват в чист вид, което според него е нещо естествено с оглед на същината на самата социално-историческа действителност. Българският учен стои на позицията, че по-скоро в разглежданите доктрини става дума за преобладаване на елементи от материална философия на историята или формална философия на историята, отколкото за изолираната им проява (Игнатов 1999: 35). В доказателство на това свое заключение той привежда примери с ученията на изявени мислители в тази сфера: Хегел, Маркс, Конт, Шпенглер и други. Анализът на посочените теории отвежда Игнатов до констатацията, че материалната философия на историята в значителна степен се критикува негативно. Това се прави заради неизменното обяснение относно историята като подчинена на някаква базова закономерност, водещо до точно определени резултати в развитието и насоки в него.

Подобно фактическо следствие на материалната философия на историята предполага изграждане на специфична архитектура на концепциите, които използват за свой фундамент материалната философия на историята, която, буквално, се натрапва на фактите, или в чиито рамки те просто се натикват (Игнатов 1999: 36). По тази причина българският мислител заявява, че не намира основание (Игнатов 1999: 63) философия на историята да се квалифицира по нито едно от посочените традиционни определения, които се предлагат от материалистическата интерпретация за нейната природа.

Констатацията предоставя аргумент на Игнатов да даде привилегирован статут на формалната философия на историята. Посочената позиция, на практика, се оказва във фундамента на концептуалната рамка, която експлицира неговата антропологическа философия на историята. Самият Игнатов осъзнава, че това негово предпоставяне става предлог и първоизточник на определено решение при анализа на поставените питання. Но българският философ е убеден, че посочената неизбежна предпоставка, която е продиктувана от фактите за неупотреба на някакво емпирично обосноваване и неприлагане на дедуктивния метод, все пак предоставя решения. Това се случва посредством ясното отграничаване на имплицитното начално и разгърнатото окончателно решения на проблема (Игнатов 1999: 36), поради несъвпадението на същността на двете положения. Само по този начин има възможност да се експлицира имплицитно даденото цяло (Игнатов 1999: 37) – процедура, която е присъща за философия на историята и имаща системен характер. Така се позволява предоставяне на решения относно конкретни съмнения, питання и

въпроси, отнасящи се до различни равнища на системата, а не механично преминаване от някакви неизвестност и незнание към друг знаниев проблем.

Игнатов е убеден, че единствено по този начин има реална възможност да се предостави научно обяснение както за дадена регионална история, така и за нейния общ универсален исторически процес, като се експлицира действително реализиращата се история и едновременно с това се избегнат слабите пунктове в теоретичната парадигма на историцизма. Практически това е израз на неговия стремеж и претенция за предоставяне на ново, непротиворечиво научно обяснение на философия на историята, което е положено на метафизическа основа и става реална база за разработване на концептуалната матрица на толкова желаната от него антропологическа философия на историята. Именно тази оригинална антропологична философия на историята според Игнатов е система от идеи, която предоставя нови евристични възможности както в областта на философското и историческото познание, така и в сферата на обществеността като цяло.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Алтюсер, Л. (2013). „Бъдещето трае дълго“. В: Хараламби Паницидис, Емилия Минева, Станимир Панайотов (съст.). *Маркс: хетерогенни прочити от XX век*. София: Анарес // Altyuser, L. (2013). „Badeshteto trae dalgo“. V: Haralambi Panitsidis, Emiliya Mineva, Stanimir Panayotov (sast.). *Marks: heterogenni prochiti ot XX vek*. Sofia: Anares.

Апостолов, А. (2000). „Историцизъм и морал“. В: *Моралът в преходното общество*. София: Лик. 65-73 // Apostolov, A. (2000). „Istoritsizam i moral“. V: *Moralat v prehodnoto obshtestvo*. Sofia: Lik. 65-73

Батулева, Т. (2000). „Етика на другостта, или етически аспекти на постмодерната философия“. В: *Моралът в преходното общество*. София: Лик. 74-82 // Batuleva, T. (2000). „Etika na drugostta, ili eticheski aspekti na postmodernata filosofia“. V: *Moralat v prehodnoto obshtestvo*. Sofia: Lik. 74-82.

Богомилова, Н. (2014). Философската тъга и порив (за сборника есета на Асен Игнатов „Тъга и порив на епохата“). *Философски алтернативи*, 23(3), 77-86. // Bogomilova, N. (2014). Filosofskata taga i poriv (za sbornika eseta na Asen Ignatov „Taga i poriv na epohata“). *Filosofski alternativi*, 23(3), 77-86.

Богомилова, Н. (2015). Философията на историята в антропологическа перспектива Асен Игнатов. *Български философски преглед*, 5(5), 29-43. // Bogomilova, N. (2015). Filosofiyata na istoriyata v antropologicheska perspektiva Asen Ignatov. *Balgarski filosofski pregled*, 5(5), 29-43.

Богомилова, Н. (2020). 85 години от рождението на Асен Игнатов (1935-2003). Асен Игнатов: от Структура на историческото познание към Антропологическа философия на историята. Извлечено от <http://notabene-bg.org/read.php?id=987>, 11. 04. 2023 // Bogomilova, N. (2020). 85 godini ot rozhdenieto na Asen Ignatov (1935-2003). Asen Ignatov: ot Struktura na istoricheskoto poznanie kam Antropologicheska filosofiya na istoriyata. Izvlecheno ot <http://notabene-bg.org/read.php?id=987>, 11. 04. 2023.

Димитрова, Н. (2019). *Пространства на идентичност – рефлексии върху българската философска култура*. София: Св. Иван Рилски // Dimitrova, N. (2019). *Prostranstva na identichnost – refleksii varhu balgarskata filosofska kultura*. Sofia: Sv. Ivan Rilski.

Димитрова, Н. (2022). Асен Игнатов (1935 – 2003). В: *Философският XX век в България, т. III – Лица на модерната българска философска култура. ч. 2 – След средата на XX век*. (210-227). София: Принт Фактор/ Dimitrova, N. (2022). Asen Ignatov (1935 – 2003). V: *Filosofskiyat XX vek v Bulgariya, t. III – Litsa na modernata balgarska filosofska kultura. ch. 2 – Sled sredata na XX vek*. Sofia: Print Faktor.

Знеполски, И. (2016). *Как се променят нещата. От инциденти до голямото събитие. ч. 1*. София: Сиела // Znepolski, I. (2016). *Kak se promenyat neshтата. Ot intsidenti do golyamoto sabitie. ch. 1*. Sofia: Siela.

Игнатов, А. (1963). Екзистенциализмът в конфликт с разума и човека. *Ново време*, 67(12). 115-125 // Ignatov, A. (1963). Ekzistentsializmat v konflikt s razuma i choveka. *Novo vreme*, 67(12). 115-125.

Игнатов, А. (1971). Проблемата за отношението битие и човек във философията на Хайдегер. *Философска мисъл*. 36(9). 65-74 // Ignatov, A. (1971). Problemata za otnoshenieto bitie i chovek vav filosofiyata na Haydeger. *Filosofska misal*. 36(9). 65-74.

Игнатов, А. (1998). Диалектиката на свободата у Николай Бердяев. *Философски алтернативи*, 8(2), 41-51 // Ignatov, A. (1998). Dialektikata na svobodata u Nikolay Berdyayev. *Filosofski alternativi*, 8(2), 41-51.

Игнатов, А. (1999). *Антропологическа философия на историята. За една философия на историята в постмодерната епоха*. София: Факел // Ignatov, A. (1999). *Antropologicheska filosofia na istoriyata. Za една filosofia na istoriyata v postmodernata epoha*. Sofia: Fakel.

Камей, Д. (2022). Дериди и апорията на историзма: от текста върху Фуко до „За граматологията“. Извлечено от <http://piron.culturecenter-su.org/dasuke-kamei-derrida-and-the-aporia-of-historicism/>, 13. 04. 2023 // Kamey, D. (2022). Derida i aporiyata na istorizma: ot teksta varhu Fuko do „Za gramatologiyata“. Izvlecheno ot <http://piron.culturecenter-su.org/dasuke-kamei-derrida-and-the-aporia-of-historicism/>, 13. 04. 2023.

Стаматов, А. (2004). Проф. д-р Асен Игнатов (1935–2003). *Философски алтернативи*, 13(3), 117–119 // Stamatov, A. (2004). Prof. d-r Asen Ignatov (1935–2003). *Filosofski alternativi*, 13(3), 117–119.

Хайдегер, М. (2005). *Битие и време*. София: Марин Дринов // Haydeger, M. (2005). *Bitie i vreme*. Sofia: Marin Drinov.

Цацов, Д. (1996). Метафизика на историята е възможна!. *Философски алтернативи*, 6(2), 146–148 // Tsatsov, D. (1996). Metafizika na istoriyata e vazmozhna!. *Filosofski alternativi*, 6(2), 146–148.

Демин, И. (2013). Сравнителен анализ на трактовки на онтологическия статус на миналото у М. Хайдеггера и Ж. П. Сартра. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*, 14(4), 149–160 // Demin, I. (2013). Sravnitelnyy analiz traktovok ontologicheskogo statusa proshlogo u M. Haydeggera i Zh. P. Sartra. *Vestnik Volzhskogo universiteta im. V. N. Tatisheva*, 14(4), 149–160.

Davis, B. (2014). Introduction: Key concepts in Heidegger's thinking of being. In: Davis, B. W. *Martin Heidegger. Key Concepts* (pp. 1–16). New York: Routledge.

Dimitrova, N. (2020). Assen Ignatov: The theomachist and the godseeker. *Slavia Meridionalis*, 20(20); doi: 10.11649/sm.2138, <http://ispan.waw.pl/journals/index.php/sm/article/view/sm.2138/6149>

McMullin, I. (2013). *Time and the shared world: Heidegger on social relations*. Evanston: Northwestern University Press.

Mulhall, S. (2013). *The Routledge guidebook to Heidegger's being and time*. New York: Routledge.

Popper, K. (1964). *The poverty of historicism*. New York: Harper Collins Publishers.

Sheehan, T. (2014). “The turn.” In: Davis, B. W. (Ed.). *Martin Heidegger: Key concepts* (pp. 82–101). New York: Routledge.

Stapleton, T. (2014). “Dasein as being-in-the-world.” In: Davis, B. W. (Ed.). *Martin Heidegger: Key concepts* (pp. 44–56). New York: Routledge.

Warnek, P. (2014). “The history of being.” In: Davis, B. W. (Ed.). *Martin Heidegger: Key concepts* (pp. 155–167). New York: Routledge.